

БУ НӨМРЭДЭ:

СЭНИ КӨЗЛЭЭН ВАР ● ПОВЕСТ ◆

Ашыг Мирзэни дүшүнэркэн ●

СОН КЕЧЭ ● ПОЕМА ◆

Мүасирлик Јолларында ●

ОДЛУ ҮРЭК ◆

НУР СЕЛН ●

Бу күнүн гәһрәманы ◆

1974 il.

**Азәрбајчан
Јазычылары
Иттифагы
вэ**

**Азәрбајчан
ЛККИ МК-нын
эдәби-бәди
вэ
ичтимаи-сијаси
ајлыг
журналы**

11

Одлу үрək

Од сачыр ағыз, вүчүдү алышыр.
Од тутур ким она бир дөм жанашыр.—
Мөгзи бир санга, бир вүлкандыр!..

А. СƏҺНƏТ.

Биримиз мәрсијакулугда бөүк шаир иди.
Биримиз сағарə мајил, биримиз чанара...
Лаабали кечинирди күнүмүт риндана...

КƏНЧЛИГИН т'лим-тәрбијесиндə сағлыгындə эдäби-педагожи фəалијəти илə, сонралар да гојуб кетдији зəнкин ирси илə бөүк хидмəтлəри олан, һамишə кəч, од үрəkли, чошгун илһамлы, мубариз, јениликчи шаир Аббас Сəһнəтин јарадычылыг јолу эсримизин илк он илдији мүддəтиндə Азəрбајчан ше ринин инкишафы үчүн олдугча сəчијəвидир: ше рдə һəјатлик, тәрбијəвилек, јенилик угрунда мубариз!..

Бу мүддəтдə дə ше риниз тək-тək сənəткарларын симасында өз чохəсрлик эзэмəт вə вугарыны горуумшудса да, өлкөнин мүстəмлəkə вəзијəти, һаким истисмарчы синиф вə тəбəғəлəрин мэдəнијəт вə эдäбијəтə лагəјдлийи вə дикəр тарихи шəртлэр нəтичəсиндə эдäбијəт, хусусилə ше р чох эифлəмиш, һəјатдан узəг дүшүмүш, тəглидчилик, нəзирəчилик, мүчəррəd сөзгурашдырма ојунуна чевирлимишди. Мəһдуд дүшүнчəли ше р бəзлэр мəчлислəриндə классик ше р нүмунэлəриндэн ајры-ајры мисра вə бəндлəri итгибасла, онлара бəнзэр əлвəлэр едиляр; тамачаварин ше рлэр, мəсələn, мəчлисдə иштирак едэнлəрини адларын чəкмəклə бəдäһəтэн бейт вə ја рүбəн демək «јарышлары» тəшкил олунур, она-буна һəчвлэр јазылып, бəдһəлэр дејилдири. Сəһнəт өзү дə кəчлик иллəриндə бу тə сирə мə рүз галмышды:

Бир заман Насиһу Тарраһ илə Сабир, бəн дə
Јашайрдыг һамымыз тəфлəт илə фəрхүндə.

Лəкин ше рдə бу вəзијəт, əлбəттə, белə дəвəм едə билмээди. Бақы кими гəјнар сənəјə мəркəзинə малик олан Азəрбајчандə һагиги ше р «лаабали-риндана» кечинə билмээди. Чүнки тərкибинə Азəрбајчанын да дахил олдугу чар Русијасы Јалныз гəддэр кенераллар, күтбейин жандарм вə городоволар Русијасы дејил, һам дə бөүк һуманит мүтəфəкир сənəткарлар—толстолар, пушкинлэр Русијасы иди. Азəрбајчандə да буяларын мəслəkдəшлары-мөгəддəшлары—мирзə фəтəлийлэр, аббасгулу ағалар, кəчарлилар варды. Елə кəч Сəһнəтин Јухарыдакы е тирафы да Фиридунбəј Кəчəрлинин хейрихəт тəвсијəлəринə кəрə, она Јаздыгы тəшəккүр мəктубундан кəтүрүлмүшдүр.

Һəјəтын тəлəби вə мүтəрəggi эијалыларымызын тə сире илə Сəһнəтин јарадычылыгында мəрсижə, сағар, һəчв вə саирадан һəјати-тəрбијəви мөвəзулара дөнүш јаранды. Достларындан Насеһин тəшкимлəринə вєрдији чəвəбдə бу дөнүшүн сəбəблəрини вə маһијəтини ајдын кəстəрир:

Мүстəбидлэр јашамагчун ривайт,
Шаири əлдə едилблэр алəт.
Бəхш едил шаирə өн'аму сələт,
Риһəт етмиш он да имрари-һəјəт.
Мəһдү тəвсифу гəсəнд Јазмыш,
Гəзəлијəтү фəрəнд Јазмыш,
Дүрлү əхлаги позан һəчинијəт...

Бу сөздөр, әлбәттә, классик поэзиядә деңиз, сахталашым, Сәһһәт заманында бусбүтүн шәр-бәлмәтә чәриһини поэзиядә илдиҗр. Јени, му-сир шәр'рин тарихында дуран һәјәтлик, тарбия-ләмә, муасирлик мәсәләләрини нәс Сәһһәт бә-лә хулаә едир:

Бу заман сиз бујран көһнә усул,
Ејбидр,—ејб дејдидр мөбүл.
Чүнки инди дејишиб вәзи-чәван,
Башгадыр, башга тагаји-заман:
Варса төлимә бизи рәбәтими,
Ылаһси, кәсә дејил нәјәтими.
Фәқиримиз төрбиә милләтидир,
Гәсдиңиз милләтә бир хидмәтидир.
Јазалымиз јенә дө риндәне?
Дуралимиз бу күнә бикәнә?
Јох!..

Јох!.. Сәһһәт бу јол илә кәдә билмәдиз вә кетмәдиз.

Онуң сәдјиңиз вә кетдиңиз јол ениш-јохушулу, мубаризәләрә јолу, чөк чәтти, аһиә чөк шәрәф-дә бир јол иди. Бу јол о заманкы әдәбият вә шәр'иниз үчүн јени, заманкы төләбатына, чәһән-һәһә әвәңијәтә үгүн, милләтә, халғыз төрбиә етмәк, халға хидмәт етмәк јолу иди. Бу јолда, шаирин өз дили илә десең:

Ганлы әлләрлә тыханды нәфәси...

Аһиә о, сәдјиңиз доғру јолдан дәнмәдиз.

Од уралык шаир Аббас Сәһһәтин гыса, лакич чөхәтәли, сәмәрлә һәјәт вә фәәлијәтәнин јалғыз ики чәһәти: көңилдиңи төлим-тәрбијәсә өз бәдн төрчүмә сәһһәтиңдиңи нисилсиз хидмәтләрини һәттиңдә муһтәсәр муһәһәзәләрә ифәјәт-ләнчәјә.

Аббас Сәһһәт дө ән јакшы нәсләндәшләрим, гәләл јодашлашы Сәбир вә Шағг кими, көң нәслиңи төлим-тәрбијәсә јолунда һәм бәдн әсәр-ләри, һәм дө муаллилик вә дәрәс итәбарының муаллифи кими бөјүк хидмәтләр етмишдир. Бу бахымдан онуң ағажлашыр вә мөктәбләрә үчүн јаздығы, еләчә дө дүңдә поэзиясында төрчүмә етдиңи әсәрләр көң нәслиңи һәм дүңдәкәшүрүңүңи, һәјәти биллик вә муәләммәтләрини тәкмилләшмә-синдә, һәм дө бәдн зәғлирәнин јарамына вә ин-кешәфиндә чөк бөјүк рол ойнамышыр. Була-ры бир чөхәтәндә бу күн дө дәрсиләриндә муәвфәғијәтләрә истиғадә олунамәдир.

Чәр һәниңијәти заманы вәтән-халғ мөһәббә-ти бир јана, сәдәчә аһә дилиндә даһышмағ да та-даған едлмиш мөктәбләрдә охумаға мөчүр олан Азәрбајҗан балалары үчүн һава кими, су кими әзүри олан вәтән мөһәббәти, халғ мөһәббәти, доғма, мөзәл аһә дилиңи севки Сәһһәтин әсәр-ләриндөн көңләрини үрәкләсәнә суздуыр, оларға гувағт әрирдиз. Инди дө дилләрдә зәбәр олан:

Гәлбимиз севкили мөбүбү мәним
Вәтәнимдир, вәтәнимдир, вәтәним!..

кими көзәл шәр'ләри көңләрини сәвә-сәвә охду-ғу әсәрләрдәндир.

Истар орижинал әсәрләриндә, истәрәс дө дүң-дә вә рус поэзиясында төрчүмә етдиңи, ориж-наладан сәһһәтиңиз шәр'ләрдә көзәл-көзәл бәдн дөвәләрә тәбиғәт мизәләрини, көңил нисәли ду-ғулар төрчүмә едөн шаир көңләрдә јени бәл-кәстәтәк зәғүң јарамына көмөк етмиш вә ет-мәкдәдир.

Од тутуб гырмызы атошлә Јенә Јанды үфүғ,
Шәфәғини гырмызы рәңкилә ишығланды үфүғ.
Бир гөдәр чәјдан узәғ од галамыш дағла

чобан.

Ојадыр өз сүрүсүн отлаја Јајлағда чобан,
Јумушағ көј чөмөнни үстә дүшүб шәһ кечәдән,
Исти Јодуыр, һәлә вар бир балача мәр

кечәдән...

Ағ думанлар учалыр көј үзүнә дағлардан,
Чоғ сәриндир һавасы, кәчмә бу Јајлағлардан...

Чөк чәлиң бир дөһнә кими һәмшиһәли Јаддә гәләл, һәр дөфә хәтәрләдигчә, сәниң алыш-һә-јанак үфүғләри көзүлө көрдүңүң, шәһли отла-рың әтрянә, кәчәдән гәләл мәһин сәриңдиңиң дүдүғүн бәлә шәр'ләр о заманкы Азәрбајҗан поэзиясы үчүн тамамилә јени иди вә төссүф кә, һәлә инди дө шәр'индә азыр.

Онуң «Ваһар аһамы», «Јағ кечәсә» вә сәир бәлә шәр'ләри бизиң нәслиңи, јәни хәтлө бу-лары бир мөктәбни кими дәрсиләрдә охујалар-сыңи—индиңи гөчәман аһи, һоким, муһнәдиз вә сәирләрини Јаддәлә һәлә дө көзәл шәр' нүгүнәлә-ри кими јашајыр.

Аббас Сәһһәтин минлиик Азәрбајҗан поэ-зиясында јенидән көңләшмәсә, муасирләшмәсә үчүн етдиңи бөјүк хидмәтләрдән бири дө онуң поэтик төрчүмә сәһһәтиңдә чөк сәмәрлә, чөк фәјдалы фәәлијәти олушдуыр. Заман-заман дөғ-тү мөбүғә сәһһәтләриндә, әгәр-әгәр дәрси-ләрдә ношр едилбә һәләјәт «Мәғриб күнәлә-ри» ады алында алыб китәб һалында топланан бу әсәрләр о заманкы һәм охучу, һәм дө јарады-чы көңилдиңи үчүн дүңдә поэзиясына, хуәсүн чөк зәһкич вә игтиләб-демократик мөзәмулу, јүксәк бәдн кәјфијәтлә рус поэзиясына ачылымиз бир пәнчәрә иди. Франсыз, рус, фәср вә сәир шәр' дилләрини јакшы билән, сәлә төрчүмәчили-к нәс-дәрдәни мәлиқ олан шаир дүңдә вә рус по-эзиясында тәһминән сәтәтләрдән зәғлиң зәғли-риндөн етдиңи төрчүмәчили-к өз халғының шәр' хәзәнәсини зәһкичләндирди, охучулар гары-сында јени-јени рәңкәрәк дүғулар-дүшүнчәләр әләми ачырды. Бунијәлә јашамы, мубариз, јени-ләкчи шаир бу муәвфәғијәтлә төрчүмәчлири илә шәр'дә муасирлик, һәјәтлик, тарбиявәлик ү-рундакы мубаризәсиндә дө бәдн төрчүмәчли-к нәс-дәрдәни мәлиқ олан шаир дүңдә вә рус по-эзиясында тәһминән сәтәтләрдән зәғлиң зәғли-риндөн етдиңи төрчүмәчили-к өз халғының шәр' хәзәнәсини зәһкичләндирди; јени шәр'ә — дорик мөзәмулу, јүксәк

бәдн кәјфијәтти шәр'ә парлағ нүгүнәләр әсир вә һәләјәт, чөк сәдјиңиз Азәрбајҗан дилиндә ән көзәл муасир бәдн шәр' јараткығын, дүңдә сә-нәткарларының әсәрләрини бу дилдә ифәдә ет-миш мүмкин олдуғуну сүбүт едирди. Пушкиндин, Лермонтовдәни вә сәир сәһһәтләрдән едлмиш муәвфәғијәтлә—вүғүниң төрчүмә «Јени шәр' вәчә олмадыр?» сүләмиң ән јакшы чәвәб иди. Нәчә муәвдә гәлиң чәдди китәб јашамадан да гәт-гәт фәјдалы, тәсирли вә һиңдәричәдир.

Гағгаз алтымәдәдир... Ән муһниң олан әирвәдә мән
Тутмушам тәк учурум гарлы дағ үстүндә гәрар.

Гарағуш учмаға галһарә узәғ бир тәпәдән,
Нә гөдәр јүксәк учарса, јенә дөврәдә учар...

Лермонтов «Мисыри»синиң төрчүмәсиндә чөшүғ, үсәнкар руһу нисрәләриңдәки төби-ликлә јашамы дүғу вә дүңдәчәләрин доғмағиңи, ифәдәләрин бәлдиңиңи инди дө поэтик төрчүмә сәһһәтиңдә нүмунә сәјлә биләр.

Бир јазычының әсәрләри кәчәрсиндә јашады-ғы дөвәт башлычә хуәсүнләриңиз әк етди-рин, заманкы бәдн сәһһәти кими сәһһәтиң олан бир-икә әсәри бағлашырыңдан фәргләнәр. Сәбир көшүр «Вәһәләмилә» илә фәһлә мөзәмулу шәр'ләри, Шағгин «Моктуб Јетишмәдә» һәкәјис кими Сәһһәтиң дө Јарадычылығда «Шарар», «Төрчүмәи-һалым», «Шаир, шәр' пәрси вә шәр-ләри» шәр'ләри, «Әһмәдн гәјрәт» поемасы да бу чәр сәһһәтиң әсәрләрдән сәјлә биләр.

Ахмырыңч әсәриң башлычә мәзијәти биздән көбрәтдир кәч, оғтәјбрдән әвәлиң Азәрбајҗан поэзиясында икә дәрвәдә иштиғар едөн көң Бағы фәһкисының сүрәтин чәһәндәрән муасир мөзәмулу, реал мөзәмулу, игтиләбән романтика пәфәсулу илк бөјүк һәмчәли әсәр—илк поемадыр. Һәјәтдә бәр әһриң сәјәсә һәдәсәләр реалләстчәсинә төсәвр едлмиш, игтиләбән шууруң ојанмасы вә бәркисмәсә фәһлә муһитини тәс-ирли дүзүң вәрилимш, чәван фәһлә өз фәдәкар-лығы, мубаризә әһми илә игтиләбән-романтик гәй-рәми сәһһәтиңсә јүксәзимәдир.

Әһмәд дөјүш мейданында көрүрү:

Аслан кими бирдән-бирә чүр'әтләнди о анда,
Мейдләрин арасындан адымлады ирәли:
О бир овуч әсқәр о күн алты сағат атынды.
Бирдән күллә Јағмуруна гар Јағмуру

гәтшиды.

Дүшмән топчу атошлә Јүрүш етди ирәли...
Әһмәд деди: «Мән дө бурда өлүб, дөнмәрәм кәч».

Фәдәиләр диллиранә рич'әт етди дубәрә,
Шаһпәрствәләр шинәст тапыб үз гојдулар фәрарә.

Бу поема шаирни епик планда јазачығ бөјүк әсәрләри илк тарихиңу, илк муәвфәқисә иди. Бәр нө гөдәр шаир:

Бу гаранлығ муһнәт ичиндә мәним,
Гулағым һәбс, көзләрим дустағ.
Јумуруғла мөһүрләниб дөһәмиң,
Олмуш ағамыда сөзләрим дустағ...

—дөјү муһнәтиңдән шәһијәтләнәр вә бу шәһијәт-лә:

Етмишәм лабүддә иштиҗарис-сүкүт,—

кими муәвәттиңи мө'јүсқүб әләмәтә көрүнсә дө,
анчағ о һәм көлчәбә, һәм дө өз јарадычылығ

күчүнә мөһкәм һиңәрди:

Дүрүл мәнә'ләр олмасы сөзүмә
Одду бир нәғмә јазмағ истәјирәм...

Од уралык шаир Јәһи ким, чөк муһнәт бир әсәр олачағ бу «Одлу нәғмәсә» илә билдирәсә дө, көлчәбә мөһкәм һиңәмиз көң нәслә ашылаја билди, олармы үрәкләриндә одлу нәғмәләрдән гығмычмылар, шәрарәләр сәдди, гарыша-рында ишығлы, күнәшли бир мөзәрә ачды:

Иһан, әлбәттә, бир заман олачағ,
Әһли-ешг онда камиран олачағ...
Нә әсәрәт, нә дө әзәват олар...
Халғ мустәғри-свәдәт олар...
Гардашым, саһма бу үңдәң хәјәл,
Кәләчәкдир о шаһың истигбал!..

Вәли, о шаһлы истигбал кәлди. Шаирни ша-һни башлылы көләри севкили вәтәни үзәрәдә о азыдык күнәшнини шәфәғләрини чөхдән көр-мүшдү:

Вәтәниң кәчәр бу лејлиң-зүлмәт,
Иһрағ едәр әхтәри-һәсәт,
Ели ишә јидәләнар бу милләт,
Галһар бу тәәссүбү чәләт,
Аләм һәмә ешг олар-мөһәббәт,
Еј дәрк едән ол кәзәл заманы,
Гыллам сәнә, иштә бир вәсијәт:
Јад ет мәни гәјбәнә, јад ет!..

Анадан олмасынми 100 илдиңи күнүндә вә-төн вә халғ өз шаир оғлуңу дајиғ олдуғу ешг илә, мөһәббәтдә јад едир, һәм дө «җәһәннә» де-јил, тамамилә әјән оларағ: гүмгүлдиң әсәрләри-ни тәқрар-тәқрар нәспри илә, гәддиң Көңчәни гојундәки мөрмәр һәкәли илә, шәр'ларниңи сә-вә-сәвә охујан хоһбәт вәтән балаларының ши-рин-ширин дили илә!..